

УДК 929. І. М. Труба

Ярослав Миколайович МАТРОСОВ,
інженер, краєзнавець (м. Дніпропетровськ).

СПОДВИЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ СПРАВИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ ІВАН МИХАЙЛОВИЧ ТРУБА (1878–1950)

*Ректорові Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
Романенко Михайлу Іллічу присвячується.*

Висвітлено життєвий шлях, педагогічну та просвітницьку діяльність на царині освіти, культури, політики, українізації краю доби Центральної Ради, відомого українського громадського діяча І. М. Труби (1878–1950), проаналізовані його публікації освітньої та просвітницької тематики.

Ключові слова: І. М. Труба, письменник, громадсько-політичний діяч, діяч освіти, українізація краю.

The course of life, pedagogical and elucidative activity, is lighted up in area of education, culture, politics, ukrainizaci y of edge of epoch of Central For the sake of the well-known Ukrainian publicman I. M. Truba (1878–1950), his publications of educational and elucidative subjects are analysed.

Key words: I. M. Truba, writer, social and political figure, figure of education, ukrainizaci y of edge.

Освещены жизненный путь, педагогическая и просветительская деятельность в области образования, культуры, политики, украинизации края эпохи Центральной Рады известного украинского общественного деятеля И. М. Трубы (1878–1950), проанализированы его публикации образовательной и просветительской тематики.

Ключевые слова: И. М. Труба, писатель, общественно-политический деятель, деятель образования, украинизация края.

У часи постановня на українських теренах Центральної Ради (далі — ЦР), а згодом і Української Народної Республіки (далі — УНР) Надніпрянська Україна була вельми зрусифікована — не існувало навіть початкової української школи, а ні підручників, ні викладачів належної кваліфікації. Та

й загальна культура спільноти загалом перебувала в дуже занедбаному стані. Молода держава потребувала самовідданих, освічених і здатних до чину діячів, аби українізувати освіту та відродити національну культуру. Такими стали: Іван Матвійович Степенко, котрий очолив освітній рух в Україні загалом, Віктор Ніканорович Андрієвський — на Полтавщині, Андрій Іванович Лещенко — на Київщині та Іван Михайлович Труба — на Катеринославщині. На жаль, життєвий шлях і багатогранна діяльність останнього були свого часу замовчувані й нині все ще залишаються мало відомими, а окремі публікації рясніють неточностями [1–2; 10; 17]¹, зважаючи на відсутність належної джерельної бази. Натомість сподвижницька діяльність І. М. Труби, зокрема у царині українізації Катеринославського краю, актуальна й досі для всієї України та потребує належного наукового опрацювання.

Метою цієї статті є більш повне, ретельне та цілісне висвітлення діяльності **Івана Михайловича Труби** (09.09.1878, м. Гомель, нині — Республіка Білорусь — 27.08.1950, Пльзень, нині — Чехія) як українського громадського, політичного та культурного діяча, письменника, перекладача, книговидавця, педагога-просвітянина, котрий невтомно боровся з українофобами за рідномовну освіту та національне відродження українства. А також уведення до наукового обігу низки документів із приватного архіву автора² (тут і далі позначені як [ПАА] — Я. М.).

¹ Див. також: *Абросимова С., Василенко Н.* Просвітянин Іван Труба // *Собор.* — 1991. — 16 бер.; *її ж.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність І. М. Труби // *Питання історії України. Істор.-культ. аспекти : зб. наук. праць.* — Дніпропетровськ : ДДУ, 1993. — С. 72–80; *її ж.* Культурно-освітня та літературна діяльність Івана Труби // *Нива знань.* — 1995. — № 3. — С. 67–68; *її ж.* Листи Олександра Олеся до І. Труби // *Хроніка 2000: Україна – Чехія.* — К., 1999. — № 29; № 8. — С. 8–9; *Пахоменков Ю.* З листів Івана Труби // *Бористен.* — 2001. — № 3. — С. 13; *Чабан М.* “Чистими пити устами!” // *Чабан М.* Вічний хрест на грудях землі : худож.-документ. нариси. — Дніпропетровськ : УкВ ІМА-прес. 1993. — С. 76–84.

² **Ярослав Миколайович Матросов** (4 лютого 1937 р., м. Дніпропетровськ) — онук І. М. Труби, син його дочки Олени. Вийшовши на пенсію, присвятив життя дослідженню та оприлюдненню матеріалів щодо життєпису діда. Доклад. див.: *Довгаль Сергій.* Став безхатченком заради діда // *Україна молода.* — 2012. — 25 лип. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/56/171/0/75281/>. — 16.09.2015 р.

*Іван Михайлович Труба
(09.09.1878 – 27.08.1950)*

Народився Іван 9 вересня 1878 р. у Гомелі Могилевської губернії (нині — Республіка Білорусія) у збіднілій козацькій родині, про що свідчить «Метрическая випись о рождении и крещении Ивана — сына Козака Михаила Федорова Труби, во 1878 году», що зберігається у приватному архіві автора [ПАА]. Дитинство провів у батьковій хаті у селищі Сосниця Чернігівської губернії. Як засвідчує «Похвальний лист» виданий Іванові за «примерное благоправие и отличные успехи в науках, оказанные им в истекшем 1889–1900 учебном году» 7 червня 1890 р. Сосницьким повітовим училищем (Чернігівської губернії — *Я. М.*) [ПАА], навчався хлопець дуже старанно. Згодом вступив до Роменського реального училища. Тоді само розпочав свою педагогічну кар'єру, працюючи домашнім учителем. Як згадує сам Іван Михайлович у «Щоденнику» за 1897–98 рр. [ПАА], радо готував до навчання дітей із заможних родин, бо мав за те дах над головою, достойне харчування та вдячність господарів.

Закінчивши училище з відзнакою, у 1898 р. юнак вступає до Санкт-Петербурзького технологічного інституту та стає там одним із фундаторів Української студентської громади. За участь у студентських протестах на четвертому курсі (1902 р.) був засуджений та засланий на три роки до Балаганська Іркутської губернії. Після повернення в Україну 1904 р., поновився в Інституті, але не припинив політичної діяльності, бо перебування на засланні лише зміцнило його переконання та конкретизувало наміри боротися за соціальну та національну справедливість і рівність. Як наслідок юнака вдруге засилають на два роки до Архангельської губернії, але за недоведеністю правопорушення незабаром звільняють [8].

Попривсе, як свідчать списки випускників Технологічного інституту за століття та їхні короткі біографії [11], у 1907 р.

Іван Труба здобув вищу освіту, відмінно склавши екстерном іспити та захистивши два дипломні проекти, й здобув звання інженера-механіка.

Та спершу Іван Михайлович митарствував містами України (Київ, Харков, Полтава, Катеринославщина), займаючись науковою та викладацькою діяльністю, а також письменством, аж поки 1905 р.³ не осів у Катеринославі, про що писав у листі до майбутньої дружини Віри Петрівни⁴ від 05.08.1905 р. (Харків) [ПАА]. Як засвідчує листування І. М. Труби з Вірою Петрівною за 1905–1915 р. р. [ПАА], працював викладачем математики, фізики, креслення та космографії у низці приватних шкіл, гімназій і технікумів, а не лише у жіночій гімназії П. Іоффе та комерційному училищі А. Свіда, як прийнято досі писати. А з 1908 р. одночасно був також інженером-технологом локомотивного відділу в Управлінні Катеринославської залізниці («Довідка Правління Катерининської залізниці від 9 лютого 1929 р. за № 4610/«Т» [ПАА]).

Тоді само, про що розповів коханій у листі з Краматорська від 19.08.1905 р. [ПАА], став активним членом тількино зароджуваного Катеринославського літературно-артистичного українського товариства «Просвіта» (діє з 7.10.1905 р.). Наприкінці 1907 р. саме Іван Михайлович склав кошторис і план будівлі Мануйлівської «Просвіти»⁵ (лівобережна околиця Катеринослава — Я. М.), з головною залогою на 500 місць, сценою, двома додатковими кімнатами під бібліотеку та крамницю тощо. «Зробити новий план, стежити за будівлею та т. і. я охоче узявся б для «Просвіти» задарма» — пише він 30.10.1907 р. до просвітянина Миколи Лавріновича Кузьменка [ПАА]. Згодом, захоплено описуючи відкриття Мануйлівської «Просвіти» восени 1910 р., товарищ І. М. Труби по Петербургській

³ Раніше вважалося, що це сталося у 1907 р. чи 1908 р.

⁴ **Віра Петрівна (Серафимова) Труба** (1888, с. Почино-Софіївка Новомосковського повіту (нині — Магдалинівський район) Катеринославської губернії, нині Дніпропетровської області — серпень (друга половина), 1941, м. Дніпропетровськ) — перша дружина І. М. Труби, активна просвітянка, входила до ради товариства, займалася видавничою діяльністю, організацією новорічних ялинок для дітей.

⁵ І. М. Труба став також її почесним членом.

Громаді Дмитро Дорошенко назве його першим серед Катеринославських просвітніх діячів: *«Коли я приїхав до Катеринослава, в місцевому українському громадському житті вели перед такі особи: інж. Ів. Труба, проф. В. Біднов, інж. М. Нечипоренко, лікар Ю. Павловський, Мик. Богуславський, проф. М. Рогович, Ів. Рудичів, М. Ємець, М. Биков, Ан. Куліченко...»* [5, с. 121–123].

На ці роки припадає також початок літературної діяльності Івана Михайловича. У 1904 р. на сторінках «Київської старини» (1904 р., ч. 12) побачило світ його автобіографічне оповідання «Буде Паном», у якому зворушливо змальовані прагнення та кроки молодого людини до освіти крізь зубожіння. Саме воно, на переконання Н. Василенко, вперше відкрило читачеві ім'я Івана Труби [2]. Згодом на сторінках науково-літературного місячника «Нова Громада» (1906, № 4, с. 108–118) друкують оповідання «Подорож на села (з натури)». Автор ніби відсторонено, але з глибоким співчуттям до неосвіченості земляків і розумінням ситуації, художньо відтворює жахливе видовище сільських погромів: палання поміщицьких маєтків, вандалізм, мародерство, вбивства, жорстокість розправи... Твір викликає у читача огиду й водночас співчуття до всіх постраждалих. Редакція часопису високо поцінувала хист початківця й Івана Михайловича запросили до подальшої співпраці. Уже 25.04.1906 р. він отримав поштову картку «Громадської Думки» («Нової Громади») від Марії Загірної: *«Високоповажний Добродію! В IV-й книзі «Нової Громади» надруковано Вашу «Подорож на села». Має висилатися Вам, як співробітникові місячника, але не маємо Вашої точної адреси. Через те просимо подати точну адресу, на яку можна висилати місячник, а також і гонорар. Редакція просить висилати до «Нової Громади» ваші нариси, які залюбки друкуватиме. З ушануванням М. Грінченко»* [ПАА].

За часів Тимчасового Уряду помітно активізувалася діяльність культурних і просвітницьких організацій українства. Як бачимо з публікації «Общество «Просвіта» у «Екатеринославской земской газете» (тут і далі позначені як [ЕЗГ] — Я. М.) за 12 березня 1917 р. на підставі оновленого Статуту відбулися установчі збори Катеринославської «Просвіти», на яких одним із дев'яти членів Правління

було обрано Івана Михайловича. Параграф перший цього Статуту проголошував: «Товариство працює на розвиток освічення і добробут українського народу, а також для його політичного виховання та взагалі для розвитку української національної культури». Задля того на зборах були засновані видавнича, шкільна, лекційна та бібліотечна комісії, а також комісії по організації філіяльних відділень і вечорів. Правлінню доручили заснувати друкований орган просвітян «Вісник «Просвіти» та Українське учительське товариство [ЕЗГ, 1917, № 24, 17 март., с. 3].

Відповідно до Постанови Всеукраїнського національного конгресу в Києві (6–8 квіт. 1917 р.) у Катеринославі створили Українську Губернську Раду з питань українізації краю, до якої увійшли представники низки місцевих українських організацій і товариств (Товариства «Просвіта», об'єданого товариства автономістів-федералістів, видавничого товариства, вчителів, комітету робітників і службовців станції Катеринославі, громади службовців депо залізниці, службовців служби руху, поштового Союзу, учнівської «Спілки», Військової ради, соціал-демократичної, соціал-робітничої та радикал-демократичної партій). Діяльність Ради була розподілена на чотири секції (організаційно-агітаційна, видавнича, шкільна та маніфестаційна) [ЕЗГ, 1917, № 37, 26 март, с. 4]. І. М. Труба увійшов до Української Губернської Ради від Товариства «Просвіта», Товариства вчителів і служби руху Катеринославської залізниці.

Невдовзі була утворена Українська Центральна Рада. Іван Михайлович співчував Українській партії соціалістів-федералістів і підтримував Селянську спілку, хоч сам ні до яких політичних угруповань (партій) не належав. Натомість у передовицях «Екатеринославської земскої газети», «Народной жизни» та «Селянській спілці» виступав із питань українізації як політик, культурно-просвітницький діяч-лектор і господарник, що засвідчує стаття «Земські лектори» в газеті «Народная Жизнь» (тут і далі позначена як [НЖ] — Я. М.) [НЖ, 1917, № 144, 5 сент., с. 1]. А що більшість його тогочасних публікацій за формою є високохудожніми літературними текстами, то можемо стверджувати, що і як літератор! На жаль, у цьому сенсі діяльність Івана Труби ще зовсім не досліджена.

У березні 1917 р. у Катеринославі відбувся також перший губернський з'їзд учителів початкових шкіл і земських працівників народної освіти Катеринославської губернії. Як наслідок, у квітні при губернській земській управі зорганізувалася Інструкторська рада з делегатів від організованого учительства Катеринославської губернії. Наприкінці квітня 1917 р. відбулося перше засідання, на якому вирішили: надати найширше та об'єктивне висвітлення літературі, що спрямовується до шкіл; видрукувати листівки пропагандистського педагогічного характеру для розповсюдження серед народу; висловили побажання, щоб «Екатеринославская земская газета» надавала частину шпальт у розпорядження Інструкторської ради для розміщення повідомлень інформаційного характеру; запросити лекторів-інструкторів до роботи у повітах (при цьому призначенні Інструкторською радою лектори мають оприлюднити своє політичне credo, ставлення до аграрного питання, релігії, рівноправності жінок, українізації краю, скінченності війни тощо [ЕЗГ, 1917, № 37, 26 март., с. 3]).

На початку червня 1917 р. ЦР був прийнятий I Універсал, в якому Україна була проголошена автономією у складі Росії. «15 червня 1917 р. «Екатеринославская земская газета», що висвітлювала головним чином різні боки багатогранного земського господарства, припинила своє існування. Їй на заміну стала видаватися щоденна політична, літературна та громадська газета, ближча до потреб сільського населення, — «Народная Жизнь» [НЖ, 1917, № 77, 15 июн., с. 1.] (Тут і далі переклад із рос. — Я. М.). Саме вона стала трибуною боротьби за українізацію краю — за українську мову та культуру. Провідником у цій справі в Катеринославській губернії був І. М. Труба.

Так, щоб краще провадити у школах справу українізації, Відділ народної освіти губернської управи через газету звернувся до земських учителів із опитуванням, що містило 17-тю пунктів [НЖ, 1917, № 101, 14 июл., с. 4]. Іван Михайлович різко розкритикував цю анкету. На підставі 1400 відповідей на 10000 анкет, що надійшли за два місяці по тому, та досвіду власних агітаційних лекцій і курсів українознавства для вчителів, застосувавши статистичні методи (що було його улюбленою справою в математиці) та

логіки, у статті «Результати анкети про українізацію народних шкіл на Катеринославщині» він аналізує ситуацію та доходить висновку, що земство має більш як 40 % цілком підготовлених шкільних вчителів [НЖ, 1917, № 168, 8 окт., с. 2]. *«Але, якщо звернути увагу не лише на числа а й на стиль відповідей по анкеті, то можна буде говорити про вчительські кадри не більше як про їх 20 %»*, — наголошує дослідник. *«Стиль — «макаронний», тобто такий, що у переважній їх більшості змішано до купи російську лексику, орфографію та синтаксис, особливо будову фраз, із цими ж елементами української мови»* — зауважує він далі, вказуючи на зразки відповідей та коментуючи причини їхньої неузгодженості. Інколи, помічає автор, мова переходить у «жаргон», схоплений не від материнського слова, а від більш авторитетного в очах кореспондента чиновника, пана, вчителя земського. *«Тут потрібен інший підхід до підрахунку: від числа курсантів на курсах українознавства, по даним вчительських спілок, українських повітових рад, тощо»*. І. Труба звертає увагу на те, як розташовані відповіді за їх відсотками по різних повітах Катеринославщини та зауважує, що на останньому місці саме місто Катеринослав — нуль відсотків, жодної відповіді, в той час, коли голосування за українські списки до міської думи дало 6 000 голосів. *«Старе явище — інтелігентний елемент, до якого належить учительство, одірвався від нації і думає, що коли він загубив національну свідомість, то і самої національної стихії немає»*, — доходить він висновку. Далі по числу відповідей значаться повіти Славяносебський (нині — в складі Донецької та Луганської областей.), Новомосковський, Верхнедніпровський, Бахмутський (із 1924 р. — м. Артемівськ), Павлоградський. А найбільше відповідей дали Маріупольський, Олександрівський і Катеринославський повіти. І. Труба довів, що наведена в газеті анкета не об'єктивна: якби питання були поставлені інакше — висновки були б інші. Він наводить співвідношення статистичних даних перепису населення України (Малоросії) 1897 р. із відповідями на анкету. Висновок такий, що українців у 1897 р. на Катеринославщині було 68 %, великоросів — 17 %, євреїв — 4,69 %, усіх інших національностей разом — менше 10 %. Це разом для села і

міста. Враховуючи фактичне співвідношення українського населення до міських українців, І. Труба вважає, що для села українців — до 80 %. На запитання анкети, до якої національності належать учні кожної зі шкіл, українцями визнали себе діти у 775 школах, здебільшого сільських, українцями й росіянами — у 161 школі, інших нації — у 120 школах. Далі І. Труба аналізує активність українізації за повітами губернії й доходить висновку, що найактивніше «український елемент» відгукнувся у найвіддаленіших «безнадійних» кутках губернії. Правда, «озвався» він «не своїм голосом, а голосом вчителя», — іронізує автор досліджень — *«тільки тут і може бути догана цим результатом, що маємо»*. Наприкінці статті І. М. Труба, який був гласним Катеринославської міської думи, зауважує, що можливо, оголошений на міській Думі факт, буцім із 4000 дітей шкільного віку бажання навчатися українською мовою виявили лише 27, підтверджує лише необ'єктивність анкетного опитування. *«Нами керують мертві! Все — робота традицій, звички, симпатії громадянської, обивательського характеру, ті, що ми придбали при царизмі. Всі вони zostалися при нас од мертвого минулого»*. Ці слова І. Труба адресує до гласних міської Думи, які чинили супротив раціональним поглядам українізації національної школи, студіюванню національної стихійної культури. *«Анкета говорить — організуйте українську школу»* — проголошує автор [НЖ, 1917, № 170, 11 окт., с. 2].

11 червня 1917 р. у Катеринославі відкрився перший загально-губернський з'їзд Селянського Союзу, на якому були присутні більше 2 000 представників різних організацій. У своєму виступі від імені Залізничної Спілки та Путіловців Іван Труба проголосив, що селяни являють собою величезну силу та що він із товаришами підуть за ними, бо Україна завжди була революційною: *«...нас намагалися примусити забути, що ми Українці. Узгоджуючи договір з Московськими Царями, українці виговорили собі право на автономію. Борючись тепер за Волю і Землю, ми повинні також боротися за автономію України»* [ЕЗГ, 1917, № 76, 14 юн., с. 4].

25 червня 1917 р. у Катеринославі скликали Надзвичайне губернське земське зібрання представників різних демо-

кратичних організацій, на якому Іван Михайлович Труба був обраний одним із десяти губернських земських гласних від Української губернської Ради [НЖ, 1917, № 86, 25 юн., с. 1]. У своїй промові він наголосив, що «...інтереси української культури, які вбивалися царською владою та її представниками в земстві, повинні бути прийняті до уваги реформованим земством». Також вказав на те, що Українська губернська Рада вважає за потрібне бути представленою десятьма гласними і сподівається, що зібрання підтримає цю вимогу демократичної організації, що має намір співпрацювати з «усією революційною демократією» [НЖ, 1917, № 87, 27 юн., с. 4]. Наступного дня позачергово розглядали заповіт промисловця та мецената С. М. Колачевського [4], за яким усе його майно та капітали переходять до рук громадських організацій задля створення вищого сільськогосподарського учбового закладу. І. Трубу обирають членом економічної комісії у складі трьох губернських гласних для вироблення відповідного організаційного плану [НЖ, 1917, № 88, 28 юн., с. 4]. Упродовж третього дня роботи Надзвичайного губернського земського зібрання Івана Михайловича обрали до складу Катеринославської земської управи. Також під час розгляду питання про виділення коштів на культурно-просвітницькі потреби йому довелося відстоювати інтереси Української губернської Ради як впливового представника «широких організованих мас». клопотання було задоволене [НЖ, 1917, № 89, 29 юн., с. 3–4]. На п'ятий день зібрання І. М. Труба був обраний від Катеринославського губернського земства до комітету з питань палива та до ревізійної комісії від цього комітету [НЖ, 1917, № 92, 4 юл., с. 4; № 104, 18 юл., с. 4].

Наприкінці липня 1917 р. І. М. Труба виступив із доповіддю-звітом про роботу української фракції на Всеросійській залізничній конференції в Санкт-Петербурзі на першому з'їзді українців-залізничників у Харкові, де йшлося про врегулювання стосунків із Всеросійським залізничним з'їздом [НЖ, 1917, № 94, 6 юл., с. 4]. Тоді само (24 липня) він доповідав також на засіданні комісії Виконкому Катеринославського губернського правління з питання організації Крайового Правління в умовах автономії України [НЖ, 1917, № 111, 26 юл., с. 3]. Підставою до виступу був

циркуляр Тимчасового Уряду від 17 липня 1917 р., у якому міністр Внутрішніх Справ І. Г. Церетелі терміново просив усі громадські організації надати роз'яснення своїх поглядів на бажану форму крайового правління. Як засвідчує текст його виступу, опублікований у газеті «Народная жизнь» під заголовком «По вопросу о краевом управлении», Іван Труба наголошував, що ця пропозиція має особливе значення, бо Катеринославщина визнається усіма (зокрема й Узгодженням між тимчасовим Урядом і Центральною Радою в Києві 3 липня 1917 р.) Україною, натомість визнання національних прав українців у питанні державного будівництва відстоює «уся українська частка населення Росії». І важливо відразу визначитися щодо тієї «української частки населення», бо настирне обрусінням велося протягом 270-ти років, супроводжуючись безперестанною боротьбою з «українськими сепаратистами» і «мазепинством». Далі Іван Михайлович аналізує ставлення різних категорій населення України до суто революційного українства та своїх духовно-культурних вимог і наводить загальні приклади «безхитрісного *Sancta Simplicita*» (франц. — Я. М.), людини, яка, пройшовши крізь «вушко голки» російської державної школи, «не має з українського питання в буквальному сенсі нічого за душею». Промовець означає ще кілька категорій, зокрема: щирих прихильників великоруського інтернаціоналізму, які вважають будь-яку національно-культурну спадщину рудиментарним органом; байдужих представників психології криловської «Свині під Дубом», яким немає діла, що на місці засихаючого дуба виросте лапух; врешті, найпоширеніший дрібний напівсвідомий тип ренегата — «того ж малороса». *«Понад усім цим різновидом парить Двоглавий Орел та зміцнює у багатьох позицію останнього — проголошує доповідач. Оскільки усі революційні громадські організації що є на Україні, в більшості формувалися з прошарку інтелігенції, до того ж по принципу ігнорування залучення національного представництва, то склад таких організацій у відношенні знайомства з українським демосом, його культурою, побутом, минулим й т. і., залишає бажати значно більшого. Спроба українців внести коректив до таких організацій зустріла суттєвий опір. Химерним фактом є постанова Виконавчого*

Комітету, за клопотом усіх місцевих організацій, надати українцям лише 2 представницьких міста при загальному числі більш як 50, а міська Дума пішла ще далше — погодилася лише на одне місто за тих же умов».

І. М. Труба доводить, що успіх поширення української ідеї залежить від достатньої кількості у всіх громадських революційних організаціях активного українського елемента. *«Довелося закликати та висунути свій активний український елемент. Довелося українцям стати на ґрунт боротьби. Ця боротьба дала українцям Центральну Раду, дала узгодження з Тимчасовим Урядом. Та чи стійке це завоювання?»* — ставить питання доповідач, і сам дає відповідь: *«Так само не стійке, як і уся революція в її різноманітних здобутках. Що буде втрачено із цих здобутків, доки нікому невідомо. Але спроби багато чого викинути — будуть, це ми усі знаємо; тому українці в своїх ідеалах крайового будівництва взяли увесь розмах революційних рішень по усім соціальним, економічним і національним питанням. Був до дрібниць розроблений план побудови Краю. Усі питання українці поставили на реальний ґрунт розв'язування, впритул до точної конструкції органів влади та меж її компетенції. Та життя часто обираючи свій шлях нас не питає, а дослухаючись веління фронту крокує великими шагами. Багато чого переступає, а то і топче».* Наприкінці виступу доповідач пропонує тези з 11 пунктів, що стосуються історичної тяглості заснованої на самосвідомості населення української культури та насильницького намагання обмежити її розвиток панівними державними засобами Росії: *«Форми державного побуту, створеного духом української революції 1646–1654 років і волею народу, який був спроможний сказати своє владне слово при створенні своєї Конституції — «Переяслівського Трактату», ці положення в своїй основі визнавалися Шевченківським Кирило-Мефодіївським братством, тобто партією соціалістів-федералістів, теперішніми соціал-демократами та соціал-революціонерами. Сутність свого державного буття свідомий український елемент сьогодні визначає лозунгом: «національно-територіальна автономія України в складі Федеративної Демократичної Республіки Росії».* Домінуюча роль в межах автономії на

Україні повинна бути забезпечена за українським народом, який складає тут більшість (понад 70 %). Межі території «...визначаються самим населенням, якщо за визнання себе українцями висловляться не менш його половини. Конституція краю виробляється виборними органами: Центральною Радою та Установчими Зборами України. Затвердження Конституції Краю автономної України належить Установчим Зборам усієї Росії. Забезпечення прав меншин повинно бути проведено з належною послідовністю та ясністю у всіх сферах життя Краю, у зв'язку з чим верховний нагляд за збереженням цих прав входить до кола задач Федерального Парламенту. Українізація краю, тобто обґрунтування усієї громадської і культурної сторони життя на Україні повинна провадитися на підставах національних елементів, прямою по формі, хоч і поступовим та без насильницької ломки сталих форм і незалежною від випадкових співвідношень поглядів у складі керівного персоналу тієї чи іншої установи. Тому форми українізації визначаються вищим крайовим органом Краю — Сеймом. Тимчасово, до встановлення Конституційних гарантій через Установчі Збори, вважати базовою організацію Крайової влади — Узгодження досягнуте між Тимчасовим Урядом і Центральною Радою, визначаюче вищим урядовим органом державної влади України її Генеральним Секретаріатом та усі ним прийняті на розгляд постанови, пропозиції затверджені Тимчасовим Урядом» [НЖ, 1917, № 112, 27 юл., с. 2–3].

Іванові Михайловичу доручили також виступити на засіданні Комісії (28 липня 1917 р.) із доповіддю щодо напрацювання проекту створення об'єднаних для губернії органів влади на місцях. Із тексту, опублікованого під заголовком «По вопросу о краевом управлении (автономии) Украины» в «Народной жизни» видно, що ґрунтувалася вона на «погодженні», виробленому Тимчасовим урядом спільно з ЦР (3 липня 1917 р., Київ)⁶, узгоджених поглядах Комісії, а також враховувала вище згадувані статистичні дослідження І. М. Труби. Доповідач пропонує структуру та підпоряд-

⁶ Зі значної кількості згадуваних доповідачем подробиць подій у Києві 3 липня, можна дійти висновку, що він був безпосереднім учасником (делегатом зібрання) створення даного «погодження».

кованість усієї вертикалі влади від губернської до міської, повітової та волостної включно. Він наголошує на потребі враховувати вимоги всіх українських зібрань, які зрештою зводяться до прагнення, щоб українському народові як «історично складеному культурному організму» були забезпечені можливості культурного та економічного процвітання. Та цьому перешкоджає збережений від самодержавства порядок задоволення культурних потреб українців, яких на Катеринославщині 75 %. Тому його слід негайно знищити, що він вимагає від керівників усіх рівнів, посилаючись на вже складений проект Конституції України. У підсумку І. М. Труба наводить тези Катеринославської губернської української Ради, які слід врахувати Комісії виконавчого Комітету при вирішенні питання організації влади на місцях, і умови узгодження такого рішення з українцями: «...1) Вищим органом державної влади у краї визнається Генеральний Секретаріат, затверджений Тимчасовим Урядом; 2) план управління губернією накреслений виконавчим комітетом, повинен отримати санкцію Генерального Секретаріату, або бути запропонованим на затвердження Тимчасовим Урядом через Генеральний Секретаріат; 3) усі вищі адміністративні посади губернії (але не виборні) затверджуються Генеральним Секретаріатом у межах наданих йому Тимчасовим Урядом прав; 4) місцевому українському елементові повинна бути забезпечена можливість захисту національних прав народу у формі включення до колективних громадських організацій достатнього свого представництва, окрім тих випадків, де діють справедливі вибори. Численне представництво встановлюється шляхом узгодження, а в разі неможливості такого, — шляхом третейського розгляду; 5) офіційними представниками українського елемента є губернські, повітові та волостні ради, що повинні з часу їх конструювання враховуватися у громадському житті» [НЖ, 1917, № 120, 5 авг., с. 2].

Про права та свободи українського народу на рідній землі говорив І. М. Труба також у промові на першому засіданні нової міської думи. Почав зі звернення до присутніх: «Шановні громадяне! Тут ще не чуть було українського голосу. І не диво, бо нас прийшло у думу небагато. На

70 тисяч громадян Катеринослава призналося до української нації тільки 6 000. Проте ми не зречимось свого права і будемо його добиватись усіма нашими силами. Не дивуйтесь, якщо ми скажемо, що ми жертви контрреволюції». Далі наголосив на звитяжній історії українського народу, котрий мав свою державність: «Земля Вільности Запорожської», бійки між панами і кріпаками, створення Великої Української Революції 1648 р., її лозунг — Земля і Воля!, написання своєї конституції — «Переяслівського Трактату» і таке інше. Народ мав свій бюджет, своє військо. Усе загинуло від царської контрреволюції Петра I та Катерини II. Тоді ж зникли і наші права. «Дожились до страшної ганьби. Вона судиться всім, кого подолає контрреволюція, вона бодай не згадувати, прийде і до вас...». І чітко розкрив перед присутніми політичну позицію українців Катеринослава: «...тут говорилося про національну автономію. Ми прагнемо лише до національно-територіальної автономії України та визнаємо її орган — Центральну Раду. Крім того ми вважаємо за справедливість як місце члена городської управи, завідуючого освітою, буде належати українцеві. У думі ми будемо рішуче домагатися визнання Катеринослава Україною». Тут само, відстоюючи частку міського бюджету на створення українських шкіл в Катеринославі, доповідач доводить, що шкільна освіта фінансується за рахунок селян, які і в губернії становлять переважну більшість і визнають себе українцями. «Отже покажіть, що у справах українських ви стоїте не на позиції більшості даної Думи, а на ґрунті справедливості» — закликає представник української губернської фракції [НЖ, 1917, № 144, 5 сент., с. 2].

Поряд із активною громадсько-політичною діяльністю у часи свого перебування у Катеринославі Іван Михайлович Труба багато друкується на шпальтах місцевих газет, негайно відгукує на усі державні та значущі міжнародні події. Матеріали підписує як власним прізвищем, так і криптонімами, ініціалами І. Т., псевдонімами⁷. Друкує їх

⁷ Зважаючи на виразний авторський стиль публікацій, пряму узгодженість між публічною діяльністю автора та дописами тощо, цілком точно можемо визначити приналежність того чи іншого матеріалу авторству І. М. Труби.

російською та українською мовами (хоча знав також німецьку, англійську, французьку, польську та чеську мови). Тематика публікацій стосувалася фактично всіх галузей тогочасного життя Катеринославщини й була напрочуд розмаїтою жанрово, тому й нині вони є цінним джерелом для відтворення атмосфери тогочасного культурно-освітнього та політичного буття українства. До прикладу, у статті «Як годилося б вести земську газету», І. Труба у популярній формі звертається до читачів, використовуючи народний гумор і приказки, від їхнього імені висловлює побажання, щоб газета була цікавішою, містила поради щодо сільського життя, щоденної праці та потреб. Якщо вже газета «демократична» та «земська», то й дописувати в ній, на думку автора, мають не тільки «...ті, хто тут у редакції, або в управлінні сидить, — цього дуже мало, — ні, нехай заговорять ті, що сидять на всяких закутках, що повростали так глибоко у землю, як той самий хрін, що аж до самої глини доходить... Нехай несуть сцільюцу воду з тих глибин...». Також газета зобов'язана допомогти знайти своє місце в «новому» суспільстві учителеві («Чи наші вчителі багато чують, як саме йтиме сільська шкільна наука «по-новому», от хоч би і в справі українізації»), до кожного донести місцеві земські новини («Треба пильнувати щоб в газеті про всяке наше земське живе діло було чути»), а справи «великої політики» переповісти цікаво й зрозуміло, бо нині «хоч вона нічим буржуазним і не смердить, та тільки така прісна, що й в руки брати не хочеться» [НЖ, 1917, № 116, 1 авг., с. 2].

Периймався Іван Михайлович у цей час і письменством, популяризуючи через художнє слово ідеї українізації. Так, в оповіданні «З глибин України» він відтворює святкове відкриття з освяченням «Просвіти» в селі Костриця, водночас торкаючись історії українців і їхніх церковних обрядів⁸.

Активну роз'яснювальну роботу вів І. Труба також як публіцист і лектор. Скажімо, у брошурі «Державна казна» популярно розкриває широкому загалові основи державної економіки шляхом пояснення причин здорожчання життя, затратності ведення війни, наслідків міждержавних по-

⁸ Оповідання мало друкуватися щонайменше у трьох газетних номерах, але досі вдалося знайти лише перші два [НЖ, 1917, № 136, 25 авг., с. 4; № 147, 8 сент., с. 1–2].

зик і боргів тощо [12]. Як лектор повсякчас брав участь у курсах підготовки вчителів із українознавства. Так, Іван Труба, Василь Біднов та інші лектори проводили заняття в церковно-приходських школах [НЖ, 1917, № 116, 1 авг., с. 4]. У червні-липні 1917 р., коли в Олександрівську (з 1921 р. — м. Запоріжжя) силами вчителів і службовців народної освіти земства почали роботу курси українознавства для вчителів Катеринославського повіту, щодня читали по п'ять лекцій: Д. І. Яворницький — з історії Запоріжжя; С. О. Ліпковський — з української мови; І. М. Труба — з політичної агітації; В. О. Біднов — з історії України; проф. Солов'їв (з Харкова) — про політичні теми; Г. Х. Обдум (із Харкова) — про кооперацію [НЖ, 1917, № 124, 10 авг., с. 3]. Так само у Павлограді з 21 червня по 9 липня повітова земська управа провела курси для вчителів земських і церковно-приходських шкіл, аби ознайомити слухачів із українознавством і «політичним освітленням біжучого стану». До програми лекцій входили: «Історія України у зв'язку з автономією», «Теми і методи агітації на селі», «Державний устрій», «Політична економія і соціалізм», «Шкільна гігієна», «Самоврядування і волосне земство», «Класні світські співи». І. М. Труба представляв серед лекторів Катеринославську губернську земську управу [Там само]. Згодом, уже за оновленої Шкільної ради цикл лекцій вівся винятково українською мовою, була збільшена кількість навчальних годин, частково змінений склад лекторів і тематика курсів: С. О. Ліпковський — українська мова; Я. В. Якуша — географія України; Ю. І. Тіковський — історія українського письменства; Д. І. Еварницький — історія Запоріжжя; В. О. Біднов — історія України, історія Катеринославщини, сучасні політичні питання; П. Х. Тушкан — історія та значення хліборобства; Н. М. Мазепа — шкільна гігієна; А. С. Синявський — політична економія; І. М. Труба — сучасні українські питання й агітація; В. В. Благонадьожин — космополітизм і націоналізм; Д. М. Петровський — українські співи. Курси працювали у Катеринославській третій жіночій гімназії. Задля заохочення слухачів під час лекцій «Просвіта» влаштовувала для них виступи аматорів, концерти, вистави та екскурсії до Історичного музею. Була проведена виставка українських шкільних підручників,

зорганізована продаж нових українських книжок і газет. Співав хор Д. М. Петровського, виступали декламатори та соло-співи, бандуристи, промовці з «Просвіти», зокрема й І. М. Труба. Урочисте закриття курсів відбулося 19 липня 1917 р. [НЖ, 1917, № 126, 12 авг., с. 3].

Також І. М. Труба виступав з лекціями на політичних агітаційних курсах по всіх повітах губернії [НЖ, 1917, № 169, 10 окт., с. 4].

Треба наголосити, що саме в освітній царині Іван Михайлович зреалізував себе на Катеринославщині найвагоміше. На червень 1917 р., коли новостворений Генеральний Секретаріат УЦР призначив Генеральним Секретарем освіти Івана Матвійовича Стешенка, освіта та культура України потребували нагального перетворення, зокрема, на Лівобережжі були відсутні україномовні навчальні заклади, не було інститутів підготовки вчителів для рідномовних шкіл, не вистачало рідномовних книжок для дітей і підручників. Задля виправлення ситуації було засноване Шкільне товариство розповсюдження шкільної освіти, очолюване Радою товариства. На зборах Шкільної Ради при Генеральному Секретаріаті 17 липня 1917 р. щодо призначення Комісарів Освіти з питань українізації шкіл, серед інших (на Кубань, Полтаву, Київщину, Бахмутський і Бердичівський повіти), губернським Комісаром народної освіти на Катеринославщину був призначений Іван Михайлович Труба, про що негайно сповістили губернському Комісарові Катеринослава [НЖ, 1917, № 123, 9 авг., с. 4]. Тоді само було заявлено про повну відсутність початкових шкіл з українською мовою викладання та I і II частин граматики і читанок [15].

Задля перебудови шкільної освіти в нових умовах у Катеринославі Губернською управою 3–4 серпня 1917 р. був скликаний З'їзд земських робітників освіти. Головою президії з'їзду був обраний Іван Михайлович Труба, товаришем Голови — Василь Олексійович Біднов. Розглянули, обговорили та ухвалили два питання: освіта в умовах українізації початкових шкіл — за доповіддю В. Біднова [НЖ, 1917, № 122, 8 авг., с. 4] та про органи українізації позашкільної освіти — за тезами доповіді І. Труби. Останні оприлюднювали статут з'їзду та його «позицію» щодо Генерального

Секретаріату як осередку між «українізацією» та освітою, а також окреслювали місце в даному процесі відділу народної освіти. Під час обговорень наголос робився на те, «щоб ні в яких статутах не виявлялась тенденція *централізму*» [НЖ, 1917, № 123, 9 авг., с. 4]. Зрештою у листі до газети І. М. Труба підсумував почуте наступним чином: *«Права комісара (освіти) полягають тільки в його компетенції у справах українізації шкільної освіти і довір'я до нього такої високої інституції як Центральна Рада, котра деякі сторони просвітнього діла хоче вести координовано на цій Україні»* [НЖ, 1917, № 126, 12 авг., с. 4]. Як наслідок метою діяльності І. Труби в статусі губернського Комісара з питань шкільної освіти стало створення в достатній кількості народних шкіл, у яких би селяни могли давати своїм дітям доступну за ціною освіту, і де діти не росли перевертнями, не знаючи ні рідної української мови, ні російської. За задумом, люди мали самі дбати про власну освіту, сплачуючи відповідний податок із заробітку. Рідномовна освіта мусіла бути не лише початкова у народних школах, а й середня та вища.

За час діяльності І. Труби у царині освіти в Катеринославі була відкрита перша українська гімназія. Комісар мріяв, щоб селяни, віддаючи на навчання до міста звиклих до сільських умов життя дітей, були спокійні за їхній побут і долю. Щоб діти отримували гідне харчування та нагляд із боку досвідчених учителів, а губернське земство створювало відповідні українські інтернати. Щоб збільшувалося число повітових «Просвіт» і кожний повіт мав свою «Просвіту».

На початок 1917–18 учбового року за його ініціативою та підтримкою у селі Томаківка Олександрівського повіту (нині — Запорізька обл.) була збудована та відкрита перша українська гімназія для селян. Ідею її створення підтримав Міністр Народної освіти та Секретар Генерального секретаріату по народній освіті. Кошти були асигновані губернським і повітовим земствами. Гімназія була змішана для хлопчиків і дівчаток. Директор і всі вчителі були дібрані на конкурсній основі, не було жодної протекції нікому! Усі предмети викладалися українською мовою. Відгукуючись на цю подію в земській газеті, І. М. Труба пише: *«...Бідний селянин побачить, як талановита його дитина не про-*

паде марно, як світильник під спудом, а буде винесена на покуть.... Сільська гімназія одчиняє свої двері. І кому багато дано, з того багато спитано. Туди підуть бідні сільські діти даром. Так як годиться в демократичній країні». Автор цілком свідомий того, що чимало сил «... живої і мертвої природи. А найбільш з боку тих, хто живе Старими симпатіями» намагатимуться перешкодити цій добрій справі. Але все треба здолати силою аргументу й авторитета науки, а не владним наказом. Гімназії було присвоєне ім'я Т. Г. Шевченка. «Вітаємо першу сільську гімназію на Вільностях Запорозьких, дякуємо усіх, хто не жалкував праці для громадського діла, і сподіваємось доброго плоду. Рушайте в дорогу до світла! Нехай вам щастить!» — проголошує невтомний трудар-освітянин [1917, № 136, 25. авг., с. 4].

Як засвідчують матеріали «Народной Жизни» українські гімназії відкривали також в інших селах Катеринославщини [НЖ, 1917, № 148, 10 сент., с. 4]. Саме тому на надзвичайному Катеринославському повітовому земському зібранні у жовтні 1917 р. І. М. Труба закликав увести у сільських школах і гімназіях викладання предметів українською мовою, мотивуючи це тим, що переважну більшість населення на Катеринославщині складали українці. Водночас, він вважав за потрібне зберегти як окремий предмет російську мову [НЖ, 1917, № 179, 21 окт., с. 2].

На цей самий час припадає і скликання З'їзду робітників народної освіти Катеринославщини (25 жовтня 1917 р.), на якому Івана Михайловича обирають головою (заступником обрано історика В. О. Біднова) та проголошують телеграму Катеринославської Губернської земської управи до Української Центральної Ради «про свою їй підтримку та координацію своєї громадської роботи з її волею» [НЖ, 1917, № 184, 27 окт., с. 4].

У серпні у статті «Дещо про українізацію» І. Труба виступає з нищівною критикою брошури «Секретний донос полтавського губернатора Багговута Міністру Внутрішніх Справ про український рух і засоби боротьби проти нього» (4 лютого 1916 р.), де були висунті вимоги: аби навчання у школах України велось виключно персоналом із великоросів; будь-якого вчителя, котрий виявляє прихильність до

українського руху, негайно відсторонювати; «правильно поставити» вивчення в школі історії Росії, прививаючи молоді розуміння єдності та неділимості Росії та пояснюючи суть слова «Україна», як «Окраїна» держави; субсидувати газети задля боротьби проти українського руху (надаючи пояснення, що ніколи ніякого українського народу не було, а малоросійська мова не має ні літератури, ні майбутнього). *«Як же тепер? Чи не час розпочати демобілізацію русифікаційних кадрів і повернути тих, хто з українців поневірявся по-під чужими тинами. Цю демобілізацію ми називаємо «українізацією»* [НЖ, 1917, № 133, 22 авг., с. 1]. Так само непохитно стояв І. М. Труба на позиціях україномовності в діловодному процесі, вимагаючи повсюдного рідномовного документообігу насамперед в освітній сфері. Так, у статті «К организации волостных земств. Совещаніе о волостних земствах» він наголошував обов'язковість виконання повноважень чиновників і укладання інструкцій українською мовою [НЖ, 1917, № 137, 26 авг., с. 1–3].

Після проголошення III-го Універсалу, коли більшовицькі війська пішли в наступ на Україну, на шпальтах «Народной Жизни» тимчасово зникають прізвища членів губернської Ради, зокрема й І. М. Труби. Але вже у січні 1918 р. після проголошення незалежності УНР у Катеринославі відкривається Народний університет імені А. Л. Караваєва [7; НЖ, 1918, № 30, 24 фебр., с. 4], де на історико-філологічному факультеті заснують відділ українознавства. Лекції читають провідні фахівці міста: Є. С. Вировий, П. О. Єфремов, В. О. Біднов, А. С. Синявський, І. М. Труба (етнографію). Відновлюється і культурне життя краю. Товариство «Просвіта» зорганізовує вечір, присвячений пам'яті Т. Г. Шевченка [Там само], а І. Труба сповіщає всі просвітні інстанції та школи, що *«...з установою в Катеринославі Української Державної влади знов розпочинається робота комісарів Центральної Ради, губерніяльного і повітових по освітнім справам, відповідно інструкціям Ради міністрів»* [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 4]⁹.

⁹ Із цього номера (№ 40, 7 квіт.) Катеринославська земська газета «Народная Жизнь» змінює назву на «Народне Життя».

Не зважаючи на тимчасове панування більшовиків, у кінці березня — на початку квітня у Катеринославі відбулося зібрання місцевого українського товариства вчителів, на якому заслухали доповідь І. М. Труби «Організація середньої освіти в Українській Республіці», в якій він аргументував наступні тези: складний післявоєнний економічний стан держави лише посилює потребу у фахівцях із вищою професійною освітою, котрі б мали змогу посісти керівні посади; на утримання шкіл ідуть кошти всіх націй, які живуть в Україні, пропорційно їх чисельності, тому кожна нація має отримувати від держави відповідне утримання на освіту; задля справедливості слід забрати справу середньої освіти з рук міської управи; запрошувати до викладання в Україні лише фахівців належного рівня, спроможних читати свої курси в гімназіях українською мовою; спонукати ЦР та Міністра Освіти до створення юридичних норм цієї реформи. Після обговорень доповідь губернського Комісара освіти І. М. Труби була прийнята [НЖ, 1918, № 49, 19 квіт., с. 4].

Чимало доклався Іван Труба й до рідномовного підручникотворення. Так, на початок учбового 1917–1918 рр. Катеринославською спілкою вчителів під його орудою була складена та пристосована для українських початкових народних шкіл I-а частина початкової читанки «Стежка додому», ухвалена для розповсюдження повітовими та губернськими комісарами з народної освіти Генерального секретаріату ЦР. Видання було заплановане за шість тижнів і здійснити його мав Шкільний відділ Катеринославського губернського земства. Укладала читанку Комісія місцевих учителів, яка стежила як за власне педагогічним рівнем текстів, так і за тим, до книжки не потрапляли слова, що, будучи українськими, не вживалися серед селян Катеринославщини [НЖ, 1917, № 114, 29 юл., с. 4]. До початку навчального року Читанку підготували, проте через фінансові складнощі вирішили друкувати за рахунок асигнувань на позашкільну освіту й вже до другого півріччя [НЖ, 1917, № 124, 10 авг., с. 4]. Папір придбали за рахунок бюджету [НЖ, 1917, № 135, 24 авг., с. 4]. Число накладу (30 тис. примірників) стало відомим лише коли читанка вже була готова до друку [НЖ, 1917, № 170, 11 окт.,

с. 4]. Як наслідок багатостраждальна I-а частина «Стежки додому» потрапила до друкарні лише наприкінці березня 1918 р. А вже у червні 1918 р. призначені до земської управи більшовицькі комісари припинили набір читанки, «... бо «гайдамацькій мові» не личило лунати в більшовицько-совітський Катеринославській республіці». Підручник згоджувалися друкувати лише за умови, що його «відредагують» більшовицькі «спеціалісти» й він вийде з штемпелем «Совіти». Та на те не пристав видавець. Видання затримали і поновили лише коли Катеринослав звільнили від більшовиків. І. Труба як Комісар народної освіти оповістив усі просвітні інституції та школи, що з поверненням до міста Української державної влади відновлюється робота губернських і повітових комісарів у справах освіти і всі школи знову мають стати українськими [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 1–4]. Саме для українських початкових народних шкіл і була складена та пристосована «Стежка додому», укладена Катеринославською спілкою вчителів під редакцією і орудою І. М. Труби. Видання датували 1917 р. Ціна одного примірника становила 1 р. 80 к. [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 1]. У 1918 р. вийшли друком також друга та третя частини «Стежки додому» для другого та третього років навчання відповідно. Задля цього Іван Михайлович заснував у Катеринославі власне однойменне видавництво, зареєстроване за адресою його помешкання (Катеринослав, вул. Порохова, 22). Там само згодом переклав українською та видав казки Г. Х. Андерсена та братів Грімм, низку власних творів.

Ще однією достойною справою І. Труби того часу стало заснування на Катеринославщині товариства «Українська Культура». Новий осередок охоплював усі «...території Катеринославщини («січової землі»)), а до його членів могли увійти «...будь-які просвітні, культурні, економічні, політичні організації, якщо вони за своїми статутами зацікавлені в справах підвищення народної культури». Товариство мало на меті «офіціальну оборону інтересів культури там, де тільки голос цього колективу може мати вагу, активно піднімати її організацією різних інституцій, впливати на органи адміністративного і громадського керування освітою», а також бралось скликати селянські з'їзди, які б мо-

гли незалежно від політики виявляти волю селянства у справах освіти та культури. 10 квітня 1918 р. у приміщенні Катеринославського губернського правління був скликаний з'їзд Товариства «Українська Культура», на якому затвердили статут, вирішили заснувати власне видання та разом із Селянською Спілкою скликати селянський просвітній з'їзд, аби вирішити питання освіти на «січовій землі». У справах загальної шкільної освіти було вирішено послати члена президії Товариства та членів Учительського Товариства до Міністерства Освіти для з'ясування даного питання. Також звернутися до губернської земської управи з проханням розподілити фінансування газети «Народне Життя» на дві частини — українську та російську, відповідно кількості жителів цих національностей у губернії. У ході роботи З'їзду заслухали більше півсотні доповідей і надіслали телеграму до Центральної Ради та Раді Міністрів про підтримку їх «Товариством» у всіх сферах діяльності [НЖ, 1918, № 45, 1 квіт. с. 4].

За місяць по тому з метою обговорення із селянством стану справ у народній освіті та культурі Товариство скликала Селянський з'їзд [НЖ, 1918, № 59, 18 квіт., с. 4], де були присутні: по одному представникові від кожного села Катеринославського, частини Верхньодніпровського, східної частини Херсонського та наддніпрянської частини Новомосковського повітів, а також від кожного волосного, повітового та губернського земства, кооперативного товариства та «Просвіти», кожної української політичної партії чи організації, що входить до складу Товариства «Українська Культура», спілки залізничників, державної чи громадської середньої школи на території Січової Землі; по п'ять представників від повітового учительського та українського учительського товариств і губернського комітету Селянської Спілки. Були також запрошені представники всіх інших українських робітничих організацій і товариств, що прагнули культурно-просвітнього та економічного розвитку українського народу [НЖ, 1918, № 60, 22 квіт., с. 4].

На той час авторитет І. М. Труби серед державних високопосадовців і повага до нього була надзвичайно високі. Йому пропонувати міністерські посади, зокрема заступника Міністра торгівлі та промисловості [Міністерство мало у підпорядкуванні учбові заклади, скажімо, Комерційне

училище в Катеринославі — Я. М.], але Іван Михайлович відмовився від цієї та аналогічних посад, вказуючи, що не може покинути започаткованих справ освіти та культури. Натомість, перебуваючи в Києві ознайомив Міністра Освіти В. К. Прокоповича зі станом середніх і нижчих шкіл на Катеринославщині та за дорученням Українського товариства вчителів, Губернської Ради і товариства «Українська Культура» зробив Міністрові заяву про необхідність заснування в Катеринославі університету та про потребу влаштувати в Україні студентів технічних спеціальностей, які вчаться у вищих школах Росії. Міністр дав доручення І. М. Трубі підготувати ґрунтовну доповідь з цього питання [НЖ, 1918, № 54, 12 квіт., с. 4].

У центральному Державному архіві вищих органів влади України (далі — ДАВОВ) є документи, що підтверджують вагомий внесок І. М. Труби в справу заснування в Катеринославі Українського державного університету. Скажімо, офіційний лист Івана Михайловича як Губернського комісара народної освіти в Катеринославі до Генерального комісара Міністерства народної освіти, датований 20 травня 1918 р.: *«Перебуваючи у Києві від 20 по 24 квітня, я мав нагоду ознайомити п. Міністра з становищем школи на Катеринославщині безпосереднім докладом: Після доповіді про загальний стан просвітньої справи, я від імені тут у Катеринославі утвореної української громадської організації «Т-во Українська Культура» де до цього часу увійшли у контакт 52 культурно-просвітніх організації, прохав п. Міністра заснувати в місті Катеринославі у законотному порядку український державний Університет. Вислухавши мої мотиви, п. Міністр доручив міні увійти з окремим докладом до його по цій справі. От же, згідно Інструкції губернським комісарам, вони повинні усе своє листування вести через Генерального Комісара, через віщо я і дозволяю собі дати Вам деякі пояснення у згаданій справі — для відомости оборони цього нашого блага. Місто Катеринослав має зверх 300 000 людности і таким чином зъявляється самим людним пунктом на Україні, де ще не має Університету. Беручи на увагу, що наших осередків вищої освіти не ставатиме для навчання українських поданих хоча б у такому масштабі як це було за царів, / бо*

вищі школи були непропорціонально скупчені в Москві і Петербурзі/, треба вважати необхідним дати Україні ще кілька Університетів у більш важливих районах. Таким безперечно з'являється промисловий Катеринославський район. Знов, з другого боку у Катеринославі від тієї вищої гірної школи, що була збудована за доби найгострішої русифікації від Колегії професорів серед яких майже немає українців, і де непріхильний державі настрій, укриваючись науковим авторитетом. С погляду потреби дати ідейну противагу остережені тут русифікаторським течіям, необхідно заснувати університет виключно український де мають бути скупнені українські наукові сили, яких зараз є доволі у Великоросії у почесному полоні і, власне на харчах святого Антонія.

Далі, Університет може нам дати найбільш потрібних для ближчої доби бажано вихованих українських діячів, коли вони пройдуть історико-філологічний факультет, який і треба поставити як найпопередніший. Слухачам було б добре присогласити всіх семінаристів, які мають у собі добру українську стихію і мають в доволі пунтю підготовку. Так само можна використати слухачів вчительського інституту які між іншим намагаються здобути собі право на вчання у середніх школах. На перший рік не потрібно буде мати дуже численні сили наукові, а крім того, користуючись тим фактом, що у нас у Катеринославі уже є два професори по історії /Еварницький та Біднов/, і кілька преподавателів по українській мові такої освіти, що без особливого клопоту складуть магістерську дисертацію, — то з цього року на перші часи ми будемо забезпечені. — І цю справу закладання Університету не слід будувати на тих фундаментах, які Міністерству будуть підсовувати де які Катеринославські кола, а сами тутешні жіночі курси, як придатну для переробки в інститут інституцію. Сповідуючи Вас про цю справу, прохаю вказівок, чи мені що-небудь робити в цьому напрямі, як я уже розпочав /переговори з ріжними інституціями і окремими громадськими групами і впливовими особами/, чи може залишити, бо можливо, що новітній склад Міністерства може підходити до цієї справи інак, ніж попередній, і Губ. Комісар в тому ділі може зовсім і не потрібний. Прохаю

інформацій і вказівок. Катеринославський Губерніяльний комісар по народній освіті» [16].

Український університет у Катеринославі прийняв перших студентів уже восени 1918 р. Мав кафедри української мови, української літератури, історії України та історії Західно-Російського права, що викладалися українською мовою. Також «була встановлена загальна лектура з української мови» [6, с. 37].

На жаль, нині «Історія Дніпропетровського Національного Університету» не згадує І. М. Трубу серед засновників вишу в Катеринославі, призабуті і його титанічні зусилля у боротьбі за університет з міською Думою та знаними російськомовними професорами. Щоправда, автор «Історії...» відзначає ім'я І. Труби як одного з тих, від кого у справі заснування вишу «надходили листи» до комісії В. І. Вернадського.

Іван Михайлович був причетний також до відкриття інших навчальних закладів. Зокрема в листі до Микити Шаповала [19, с. 808] від 13.02.1923 р. він зазначає, що: «...в Катеринославі після великих труднощів, в умовах гострої ворожнечі з Гор. [одською] Управою й Горним Інститутом я добився (як гласний губ.[ернського] Земства і гор.[одської] Думи) заснування Укр.[аїнського] Технікума на гроші Колачевського» [17]. Який саме технікум був заснований зусиллями І. М. Труби досі невідомо, але такий факт був і він вартий з'ясування.

Загалом, доля та доробок цього непересічного сподвижника української справи й досі залишається мало дослідженим. Оскільки за часів більшовицько-радянської влади ім'я Івана Труби було піддане анафемі, усі його літературні твори та все, де значилося його прізвище, навіть будинок у Дніпропетровську, спроектований і збудований ним власноруч, були знищені [9]. За часів Незалежності, відомості про І. М. Трубу як значиму для Катеринослава постать, розшукували та оприлюднювали місцеві краєзнавці [1–3; 9–10; 18]. Але відомості й досі доводиться збирати по крупинках. До прикладу, останні примірники «Стежки додому» зберігалися донькою Івана Михайловича — Оленою Іванівною. Після Другої світової війни частка родинного спадку була передана нею як сімейна реліквія братам — Борисові Івановичу та Тарасові Івановичу, котрі поверну-

лися до Дніпропетровська. Таким чином у 80-х рр. минулого століття друга та третя частини читанки опинилися в Україні. Тоді само в пресі почали згадувати Івана Трубу та його «Стежку додому» як першу читанку для українських початкових шкіл доби ЦР і УНР. У своїй передмові до статті Бориса Івановича Труби «Стежка додому» — перша хрестоматія українською мовою» Науковий співробітник Дніпропетровського Історичного Музею Н. Є. Василенко і завідуючий кафедрою загального та слав'янського мовознавства Дніпропетровського Державного Університету професор А. М. Поповський зауважують: «...до цього часу нам вдалося розшукати лише другу і третю частини цього навчального посібника. Можливо хтось із читачів має першу частину. То повідайте, будь ласка, редакцію, щоб зібрати воедино цю цікаву працю нашого просвітянина і заповнити ще одну прогалину в педагогічному краєзнавстві» [3, с. 7].

Авторові цієї статті вдалося відшукати першу частину загубленої читанки. Хрестоматія розбита на шість розділів: «Сім'я та рідня», «Без рідних та близьких», «Хата і двір», «Село», «Гей хто в лісі озовися!», «Батьківщина». Кожний розділ містить від шести до 37 творів, переважно відомих на той час класиків української та зарубіжної літератури, фольклору, відібраних із урахуванням вікових потреб читача. Містить вона також власні твори І. М. Труби, який на той час мав своїх дітей шкільного віку. До творів додані запитання, завдання, загадки, приказки. Обкладинка читанки художньо оформлена, кожний твір супроводжується відповідними текстові малюнками, вміщені також портрети Т. Г. Шевченка та Б. Д. Грінченка, виконані штриховим способом відомим місцевим художником-просвітянином Миколою Погребняком (разом — 117 творів і 134 малюнки на 110 сторінках). На жаль, в змісті автори творів не вказані, тому книжка потребує додаткового опрацювання фахівцем із української літератури для дітей.

Із 1919 р. Іван Михайлович відсторонився від політичної діяльності. Емігрувавши до Відня, працював архітектором у німецькій будівельній компанії «Hestia», контролером на підприємстві «Lokomotiv Fabrik». Саме на цей час припала чи не найактивніша фаза його літературної діяльності:

перекладав українською та видавав у Катеринославському видавництві «Вернігора» та у своїй «Стежці додому» збірники казок Андерсена, братів Грімм, Гауффа, Бехштейна [14]. У 1924 р. на запрошення ректора Української господарської академії в Подебрадах переїхав до Чехії, викладаючи у вузі, склав перший рідномовний підручник із «Опору матеріалів», що містить тринадцять розділів [13]. Із 1929 р. працював інженером-конструктором на Пільзеньському заводі «Шкода». Продовжував серйозно займатися науковою діяльністю та письменством. Як засвідчує «Візитна картка-запрошення до захисту дисертації» [ПАА] у 1933 р. у Празі захистив дисертацію доктора технічних наук. Помер у 1950 р., похований в Пільзені [20].

І. М. Труба — лише один із видатних діячів української культури так званого «другого ешалону», чий доробок і великі зусилля, покладені на утвердження українства в самій Україні та світі, й досі залишаються належно не дослідженими, атже, непоцінованими. Сподіваюся, що нова плеяда біографістів, озброєна новітніми технологіями й спрагла чину, спроможиться виправити цю історичну несправедливість і Україна розкриється нарешті людству у всій повноті й величі своїх достойників!

1. Білокін С. Згадаймо Івана Трубу [Текст] / С. Білокін // Борисфен. — 1993. — № 3. — С. 2–3
2. Василенко Н. Є. Повернувся із небуття [Текст] / Н. Є. Василенко // З любові і муки... / Ф. Білецький та ін. — Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1994. — С. 177–182.
3. Василенко Н. Є. Родинна реліквія [Текст] / Н. Є. Василенко, А. М. Поповський. — Борисфен. — 1992. — № 4 (22).
4. Войтовицька Т. Невідомий знаменитий Колачевський [Електронний документ] / Т. Войтовицька // Промінь Просвіти. — 2011. — 30 трав. — Режим доступу : http://pprosvita.at.ua/publ/nevidomij_znamenitij_kolachevskij/7-1-0-165.
5. Дорошенко Дмитро. Мої спомини про давнє минуле. 1901–1914 [Текст] / Д. Дорошенко. — Вінніпег : Вид. спілка «Тризуб», 1949. — 168 с.
6. Історія Дніпропетровського національного університету (1918–2003) : До 85-річчя ДНУ [Текст] / редкол. : проф. М. В. Поляков та ін. — Дніпропетровськ, 2003. — 230 с.
7. Корнева Н. М. Александр Львович Караваев [Текст] / Корнева Н. М. // Исторический ежегодник / Ом. гос. ун-т. — Омск : ОмГУ, 1996 (1997) — [1998] / [редкол. : В. Л. Кожевин, А. И. Петров, А. В. Ремнев и др.]. — 1999. — С. 40–51.

8. Лавринович Ю. Архангельская ссилка [Текст] / Ю. Лавринович // Былое. – 1907. – № 4. – С. 270–271.
9. Матросов Я. На згадку не лише про домашнє вогнище [Текст] / Я. Матросов // Бористен. – 1998. – № 7. – С. 3–4; № 8. – С. 8–9.
10. Пахоменков Ю. Г. Изгнанник преданный Украине [Текст] / Ю. Г. Пахоменков // Наше місто. – 2001. – 16 січ. – С. 3.
11. Труба Иван Михайлович // Технологический ин-т им. Ленинград. совета рабочих, крестьян. и красногвард. депутатов. – Ленинград, 1928. – Т. I. – С. 722; Т. II. – С. 359.
12. Труба І. Державна казна. [Текст] / І. Труба. – Катеринослав : Вид-я Укр. нар. соц. партії., 1917. – 22 ст.
13. Труба І. М. Опір матеріалів. (Кріпість та еластичність) : частина перша [Текст] / І. М. Труба. – Подєбради : Вид-я «Видавничого Т-ва при Укр. Господар. Академії», 1924. – 261 ст.
14. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 498, арк. 9, 10, 16.
15. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
16. ЦДАВО України, ф. 2291, оп. 1, спр. 370, арк. 49–50
17. ЦДАВО України, ф. 3563, оп.1, спр.205, арк. 2 зв. –3.
18. Чабан М. П. Труба І. М. [Текст] / М. П. Чабан // Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921) / М. П. Чабан ; вступ. сл. І. Дзюби. – К. : Укр. журналіст, 2002. – 535 с.
19. Шаповал Микита Юхимович (1882–1932) // Українська політична еміграція 1919–1945 : док. і мат. / редкол. : Л.А. Левенець та ін. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – 928 с.
20. OMRTNI LIST VS/3 – 61/8364/85 Ministerstvo Vnitra CSR. Dr. Ing. Ivan Truba.

REFERENCES

1. Bilokin, S. (1993). *Zghadaimo Ivana Trubu* [Recall Ivan Tryba]. *Borysfen*, 3, 2–3. [in Ukrainian].
2. Vasylenko, N. S. (1994). *Povernuvsia iz nebuttia* [Returned from nothingness] In *Z liubovi i muku...* [With love and torment] (pp. 177–182). Dnipropetrovsk: VPOP «Dnipro». [in Ukrainian].
3. Vasylenko, N. Ie. & Popovskyi, A. M. (1992). *Rodynna relikviia* [Family heirloom]. *Borysfen*, 4 (22). [in Ukrainian].
4. Voitovytska, T. (2011, may 30). *Nevidomyi znamenytyi Kolachevskyyi* [Unknown famous Kolachevskyy]. *Promin Prosvity*. Retrieved from http://pprosvita.at.ua/publ/nevidomij_znamenitij_kolachevskij/7-1-0-165.
5. Doroshenko, Dmytro. (1949). *Moi spomyny pro davnie mynule. 1901–1914* [My memories of an ancient past]. Winnipeg: Vyd. spilka «Tryzub». [in Ukrainian].
6. *Istoriia Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu (1918–2003): Do 85-richcha DNU (2003)*. [History of Dnipropetrovsk National University(1918–2003): By the 85th anniversary of DNU]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
7. Korneva, N. M. (1999). *Aleksandr L'vovich Karavaev* [Alexander L. Karavaev]. In *Istoricheskij ezhegodnik* [Historically ezhehodnyk]. (pp. 40–51). Omsk : OmGU. [in Russian].

8. Lavrinovich, Ju. (1907). *Arhangel'skaja ssilka* [Arhangelskaya link]. *Byloe* [Biloie], 4, 270–271. [in Russian].
9. Matrosov, Ia. (1998). *Na zghadku ne lyshe pro domashnie vohnyshche* [In memory not only of the hearth]. *Borysten*, 7, 3–4 & 8, 8–9. [in Ukrainian].
10. Pahomenkov, Ju. G. (2001, January 16). *Izgnannik predannyj Ukraine* [Izgnannik devotee Ukraine]. *Nashe misto*, 3. [in Ukrainian].
11. *Truba Ivan Mykhailovych* (1928). In *Tekhnolohycheskyi yn-t ym. Lenynhrad. soveta rabochykh, krestian. y krasnohvard. deputatov.* (Vol. I., p. 722 & vol. II, p. 359). Leningrad. [in Russian].
12. Truba, I. (1917). *Derzhavna kazna* [State treasury]. Katerynoslav: Vyd-ia Ukr. nar. sots. partii. [in Ukrainian].
13. Truba, I. M. (1924). *Opir materialiv. (Kripist ta elastychnist): chastyna persha* [Strength of Materials. (Fortress and elasticity): part one]. Podebrady: Vyd-ia “Vydavnychoho T-va pry Ukr. Hospodar. Akademii”. [in Ukrainian].
14. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, f. 269, in. 1, c. 498, sh. 9, 10, 16.
15. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 2581, in. 1, c. 1, sh. 1.
16. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 2291, in. 1, c. 370, sh. 49–50
17. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3563, in. 1, c. 205, sh. 2 rev. – 3.
18. Chaban, M. P. (2002). *Truba I. M.* [Truba I. M.]. In *Diiachi Sicheslavskoi “Prosvity” (1905–1921)* [Figures Sicheslavskoyi “Prosvity”]. Kyiv: Ukr. zhurnalist. [in Ukrainian].
19. *Shapoval Mykyta Yukhymovych* (1882–1932). (2008). In *Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945: dok. i mat.* [Ukrainian political emigration 1919–1945: documents and materials]. Kyiv: Parlament vid-vo. [in Ukrainian].
20. OMRТNI LIST VS/3 – 61/8364/85 Ministerstvo Vnitra CSR. Dr. Ing. Ivan Truba.

Сподвижник української справи на Катеринославщині Іван Михайлович Труба (1878–1950).

Я. М. Матросов, інженер, краєзнавець (м. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 251–282.

Висвітлено життєвий шлях, педагогічну та просвітницьку діяльність на царині освіти, культури, політики, українізації краю доби Центральної Ради, відомого українського громадського діяча І. М. Труби (1878–1950), проаналізовані його публікації освітньої та просвітницької тематики. Іван Михайлович Труба один із тих свідомих діячів української національної культури, хто започатковував на Катеринославщині рух за територіальну автономію України в складі Російської Федеративної Республіки, україні-

зацію освіти, побудову державної структури за часів Української Центральної Ради.

Ключові слова: І. М. Труба, письменник, Центральна Рада, громадсько-політичний діяч, діяч освіти, українізація краю.

Associate of Ukrainian business on the Yekaterinoslaw region Ivan Mikhajlovich Truba (1878-1950)

Y. N. Matrosov, engineer, researcher of a particular region (Dnipropetrovsk).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 251–282.

The course of life, pedagogical and elucidative activity, is lighted up in area of education, culture, politics, ukrainiization of edge of epoch of Central For the sake of the well-known Ukrainian publicman I. M. Truba (1878–1950), his publications of educational and elucidative subjects are analysed. Ivan Mikhajlovich Truba one of those conscious Ukrainian national cultural workers who began motion for the territorial autonomy of Ukraine in composition Russian Federal Republic, ukrainization of education, construction of state structure in the period of Central For the sake of.

Key words: I. M. Truba, writer, Central Rada, social and political figure, figure of education, ukrainization of edge.

Сподвижник українського дела на Єкатеринославщині Іван Михайлович Труба (1878–1950).

Я. Н. Матросов, інженер, краєвед (г. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Вып. 12. – С. 251–282.

Освещены жизненный путь, педагогическая и просветительская деятельность в области образования, культуры, политики, украинизации края эпохи Центральной Рады известного украинского общественного деятеля И. М. Трубы (1878–1950), проанализированы его публикации образовательной и просветительской тематики. Иван Михайлович Труба один из тех сознательных деятелей украинской национальной культуры кто начинал движение за территориальную автономию Украины в составе Российской Федеративной Республики, украинизацию образования, построение государственной структуры в период Центральной Рады.

Ключевые слова: И. М. Труба, писатель, Центральная Рада, общественно-политический деятель, деятель образования, украинизация края.